

CUMHURİYET DÖNEMİNDE SERBEST CUMHURİYET FIRKASI DENEYİMİ

ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ, KURUCULARI, NİZAMNAMESİ, KAPANMASI VE BASINLA İLİŞKİLERİ

Arş. Gör. Ayhan AYDIN
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İletişim Fakültesi

A- Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşunu Hazırlayan Sebepler:

Türkiye'de 1920-1930 yılları arasında yapılan inkılâplar belirli bir direnme hareketi ile karşılaşmıştır. Sanayileşme siyaseti, alkollü içkilerin, sigara, şeker, tuz ve deniz nakliyatının devlet tekeline alınması hoşnutsuzluk yaratmıştı(1). Bu hoşnutsuzluk, 1930'lara kadar gerçekleştirilen reformların büyük bir bölümünün temelinde üretim ilişkilerini halkın yararına değiştirecek, halkın ekonomik ve sosyal durumunu düzenleyecek nitelikte olmayışından kaynaklanıyordu(2).

Hükümet teorik olarak özel teşebbüse taraftar olmakla beraber, uyguladığı ekonomik siyaset, dar bir devletçi görüşten hareket ettiği için, ekonomik durgunluğa sebep oluyordu(3). 1928- 1929 yıllarında kötü ürün alınması, dünya çapında bir iktisadî buhranın baş göstermesi ve Osmanlı borçlarının taksitlerinin ödenmeye başlanması(4) durumu negatif yönde etkiliyordu.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin tahakkümü ve üyelerinin bazılarının mevkilerinden faydalanarak şahsî kazançlar sağlamaları halk arasında hoşnutsuzluğu bir kat daha arttırıyordu(5). Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının her türlü muhalefeti susturmak için uyguladığı baskıcı politika ve dolayısıyla temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması bir yana; onun halktan kopuk olan,

sorunlarını anlamaya çalışmayan, diyaloga girmekten uzak tutumu, ekonomik açıdan bunalan halkın tüm huzursuzluklarının kaynağını bu bürokratik yönetici kadroda görmelerine yol açmıştır(6).

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş nedenleri hakkında çoğu içinde bulunulan bu koşullardan esinlenen değişik ve çok sayıda yorumlar yapılmıştır. Atatürk ve İsmet İnönü'nün çok partili sistem ve demokrasi özlemlerini dile getirdikleri bazı konuşma ve sözleri dikkate alınırsa, S.C.F'nin demokratik rejimi gerçekleştirmek için atılan bir adım olduğu yolundaki yorumun büyük ölçüde doğruluk payı taşıdığı görülür. Ancak asıl nedenin daha önce de belirttiğimiz gibi, halkta var olduğu sezilen huzursuzluk ve hoşnutsuzlukları kontrol edebilecek bir muhalefet partisi içine kanalize etmek ve bu sayede belli bir ölçüde hafifletmek(7) olduğu şüphesizdir.

Yani, huzursuzluk ve ekonomik bunalım bir çıkış yolu verilmediği takdirde ihtilâlcı bir mahiyet kazanacak olan dahilî eleştiriyi artırdığı için Atatürk; hoşnutsuzluğu denetim altında tutabileceği zararsız bir harekete yönelterek sınırlı bir muhalefet yaratmayı amaçlamıştı(8).

B-Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu:

1. **Kuruluş Tarihi:** 12 Ağustos 1930(9).
2. **Kuruluş Yeri ve Merkezi:** İstanbul, Taksim Kalmis Apartmanı(10).
3. **Kurucuları ve ilk idare heyeti:** Lider; Ali Fethi (Okyar) (Gümüşhane Mebusu), Kâtib-i Umumî; Nuri (Kütahya Mebusu), Senih (Bursa Mebusu)

Nakiyettin (Elâziz Mebusu), Tahsin (Erzurum Mebusu), Haydar (İstanbul Mebusu), Ağaoğlu Ahmet (Kars Mebusu), İbrahim (Koceli Mebusu), Galip (Niğde Mebusu), Refik İsmail (Sinop Mebusu), Şair Mehmet Emin (Şebinkarahisar Mebusu), Süreyya Paşa (İstanbul Mebusu), Talat (Ankara Mebusu), Reşit Galip (Aydın Mebusu)(11).

4. Kuruluşu:

Serbest Cumhuriyet Fırkası, Türkiye Cumhuriyeti rejimi içinde çok partili rejimin ikinci defa kurulması teşebbüsünü ifade etmesi bakımından

önemlidir. TBMM'nin üçüncü devre üçüncü toplantısının tatilinde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ve eski Paris Büyükelçisi ve yine eski TBMM başkanı ve başbakanlardan Ali Fethi Bey arasında teati edilen mektupların yayınlanmasından sonra teşekkür etmiş; Meclisin dördüncü toplantısında kısa bir süre çalışma imkânı bulmuştur(12).

Sözü edilen mektuplardan birincisi Ali fethi Bey tarafından 9 Ağustos 1930 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e hitaben yazılmıştır. Mektubun metni aynen şöyledir:

“Paris’de bulunduğum beşbuçuk sene müddet zarfında hariçten memleketimizin ahvalini takip ve tetkik ettiğim gibi hemen her sene mezuniyetle vatanda geçirdiğim kısa müddetler esnasında müşahedelerimin verdiği intibalarla tetkiklerimi tamik etmekten hâli kalmadım. Hasıl ettiğim fikir ve kanaatlerimi arz etmekliğime müsaade-i celilerini istirham ederim.

Yek nazarda göze çarpan ve umumiyetle hissolunan bir sıkıntı vardır ki o da malî ve iktisadî vaziyetimizin geçirmekte olduğu buhrandır.

Filvaki mevad-ı İbtidaiye fiyatlarında dünya piyasasında hasıl olan düşüklük hemen her memleketin iktisadî faaliyetinde az çok bir durgunluk vücûda getirmiştir. Ancak memleketimizde diğer yerlere nazaran daha fazla hissolunan iktisadî muzayeka bu umumî esbaptan maada hükûmetin beş seneden beri tâkip etmekte olduğu malî siyasetin de amil olduğuna kaniim. Hükûmet malî kudretimizle gayr-ı mütenasip ve bugünkü nesil için gayr-ı müsmir masraflara girmiş ve bu masrafları temin için halkın tahammülü fevkinde vergiler koymuş, dahilî san’atlar ve mahsüllerimiz hakkile himaye ve teşvik edilmemiş olması yüzünden ihracatımıza seneden seneye noksan ariz olmuştur. Hükûmete ihtiyar edilen fedakarlıkların mühim bir kısmı pek ağır faizlere ve diğer kısmı da ecnebi ithalâtına ve dolayısıyla döviz mübayaasına sarfedilmiştir. Millî paramız endişeli surette sukut etmek tehlikesini gösterinceye kadar paramızın kıymetini tesbit için esaslı bir tedbir alınmamıştır.

Bu hallere ilaveten tevzi'-i adalet hususile dahilî ve haricî siyasetlerdeki noksanları dahi tafsil ederek maruzatımı uzatmak arzu etmiyorum. Hülâsa memleketimiz Lozan ahitnamesinden beri her türlü kapitülasyon kuyudundan azade olarak geçirdiği sulh devrinde köylerimizin şükran-na lâyük çalışmasına ve bütün halk sınıflarının memleketimizi yükseltmek için iftihara şayan gayretlerine rağmen hasıl olan netice memnuniyet bahş olmaktan pek uzaktır kanaatindeyim. Kendilerine karşı derin muhabbet ve hürmet beslediğim hükümet ricalinin şüpheden ari gayret ve hüsn-ü niyetleri karşısında böyle bir neticenin nasıl hasıl olduğunu kendi kendime sormaktan bir an fariğ olmadım. Bu sualin cevabını B.M. Meclisi'nin bir fırkadan müteşekkil olmasında buluyorum. Filvaki fırka azasının kendi kabinelerini tenkitten ihtiraz etmeleri sebebiyle M. Meclisi'nde serbest münakaşa azalmış ve hükümet gayr-ı mes'ul kalmıştır. Zat-ı Riyasetpenahileri bu memleketi müthiş düşman istilalarına karşı tairhte misli görülmemiş bir hamaset ve şiddetle müdafaa ettiniz. Tarihimize gayet parlak bir muzafferiyet kaydettiniz. Bütün vatan evlatlarını şimdiye kadar hissetmedikleri istiklâl ve hürriyete kavuşturdunuz. Memleketimizi medeniyet yolunda yürütmekten men eden köhne tesisatı kaldırdınız. Cumhuriyet idaresinin memleketimizde ebedileşmesi için bir fırkalkı hükümet idaresi yerine hürriyet-i münakaşayı tesis etmek ve hükümetten millet işleri hakkında ciddi hesap istemeği temin etmek ve bu işlerde hata varsa herkesin gözü önünde cereyan edecek serbest münakaşa neticesinde tashihe çalışmak gayelerinin husul bulmasına Cumhuriyetin banisi olmak sıfatile herkesten evvel Zat-ı Riyaset penahilerinin taraftar bulduklarına asla şüphe edemem.

Cumhuriyetin aşığı olmak sıfatıyla bu gayelerin husulü mukaddes emelinde binaenaleyh tam ve hakiki bir cumhuriyetçi ve bütün mânasile lâyük ve fakat Cumhuriyet Halk Fırkası'nın malî ve iktisadî ve dahilî ve haricî siyasetlerinin birçok noktalarına mütearız bulunan ayrı bir fırka ile siyasî mücadele sahnesine atılmak azmindeyim. Zat-ı Devletleri Reis-i cumhur olduktan maada umumî reisi ol-

malarından naşı işbu siyasi azmimin nazar-ı devletlerin-
de ne yolda mazhar-ı telakki buyurulacağını bilmek luzu-
munu hissediyorum. Cevab-ı Devletlerini bekler ve en der-
rin muhabbet-i kalbiyemle beraber hürmet ve tazimlerimi
takdim eylerim Efendim”(13).

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in cevabı ise:

“Azizim Fethi Beyefendi,
9 Ağustos 1930 tarihli mektubunuzu aldım ve dikkatle
okudum. Kendimi ve mütealalarınıza ve suallerinize Re-
is-i Cumhur ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Umumi Rei-
si olarak iki sıfatla muhatap gördüm. Malumdur ki resmi
vazifem dolayısıyla ben bugün Cumhuriyet Halk Fırka-
sı'nın Umumî Reisliğini ifa etmemekteyim. Fiili Riyaset
İsmet Paşa tarafından ifa olunmaktadır. Reis-i Cumhur-
luk vazifesinin hitamında bizzat teşkil ettiğim Cumhuri-
yet Halk Fırkası Reisliğini ifa edeceğim tabiidir.

Hükümetin icraatına müteallik olarak serdeylediğiniz
nokta-i nazarların zamanında mevzubahis oldukça ce-
vaplarını vermek hükümete ait olacaktır. Bu surette haki-
katlerin daha açık meydana çıkacağına şüphe yoktur.
B.M. Meclisi'nde ve millet muvacehesinde millet işlerinin
serbest münakaşası ve hüsnü niyet sahibi zatların ve fir-
kaların içtihatlarını ortaya koyarak milletin âli menfaat-
lerini aramaları benim gençliğimden beri aşık ve taraftar
olduğum bir sistemdir. Reis-i Cumhur olmayarak yalnız
füilen Cumhuriyet Halk Fırkası Reisi bile bulunsaydım
fırka programını ve şeraitini tenkit eden ve insani ve siya-
si ahlâkına emin olduğum sizin gibi bir zatın mütaleaları-
nı dikkat ve muhabbetle dinlerdim ve istifadeli bulurdum.
Memnuniyetle tekrar görüyorum ki lâik cumhuriyet esa-
sında beraberiz. Zaten benim siyasî hayatta bir taraflı
olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur. Bi-
naenaleyh Büyük mecliste aynı temele istinat eden yeni
bir fırkanın faaliyete geçerek millet işlerini serbest mü-
nakaşa etmesini cumhuriyetin esaslarından sayarım. Bu
itibarla nokta-i nazarlarınızı takip için siyasi mücadele-
ye girmenizi bittabiü hüsnü telakki ettim. Reis-i Cumhur

bulduğum müddetçe reis-i cumhurluğun uhde teslim eylediği yüksek ve kanuni vazifeleri Hükümetle olan veya olmayan fırkalara karşı adilane ve bîtarafane ifa edeceğime ve lâik cumhuriyet esası dahilinde fırkanızın her nevi siyasî faaliyet cereyanlarının bir maniaya uğramayacağına emniyet edebilirsiniz efendim” (14).

Görüldüğü üzere, Mustafa Kemal muhalefet görevini üzerine alacak ama kendisine sadık kalacak bir partinin kurulmasını istiyordu. Kurulacak parti de lâik cumhuriyet esastan kesinlikle taviz vermeyecekti. Muhalif bir partinin kurulmasından maksat, birikmiş hoşnutsuzlukların giderilmesini sağlamak ve hükümeti, hem kusurlarını düzeltmeye, hem de ekonomik duruma yeni çareler aramaya sevk edecek bir kontrol sistemi yaratmaktan ibaretti(15). Bu partininin kurulmasından Mustafa Kemal'in beklediği pratik faydalar ne olursa olsun, onun bu muhalefetin zamanla gelişerek normal bir parti haline geleceğine ve memletin idaresinde hayatî bir görevi yerine getireceğini ümit etmiş olduğunu da söylemek gereklidir(16). Mustafa Kemal'in parti kurulduktan sonra kızkardeşi Makbule Hanım'ı ve diğer bazı şahısları bu partiye girmeye teşvik etmesi de bu ümitten kaynaklanmıştır.

C- Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Programı(17):

Madde 1. Serbest Cumhuriyet Fırkası cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve lâiklik esaslarına bağlıdır. Bu esasların millet bünyesinde ebedileşmesi gayedir. teşkilât-ı Esâsiye kanunundaki hürriyet ve masuniyet haklarını bilâ istisna herkes için mer'i tutacak ve hiçbir arızaya uğratmayacaktır.

Madde 2. Vergiler millet efradının iktisadî teşebbüs kabiliyetini sarsmayacak ve halkın takatı hududunu aşmayacak derecede tahfif olunacaktır. Vergi tarhında daha salim esaslara istinat edilecek ve tahsilindeki yolsuzluklar kaldırılacaktır.

Madde 3. Fırka, devlet varidatının semereli surette sarfına ve büyük nafia teşebbüsleri masarıflarının yalnız bir nesle tahmilinden ictinap eder.

Madde 4. Fırka, paramızın kıymetini bir an evvel tesbit için tedbir almak ve memleketimizde iş görmek isteyen harici sermayeye bu suretle yol açmak azmindedir.

Madde 5. Fırka vatandaşların refahına malî ve iktisadî her türlü teşebbüslerine engel olan Hükümet müdahalelerini kabul etmez. Memleketin iktisadî hayatının inkişafında her türlü teşebbüs erbabının zahiridir. Cumhuriyetin menfaatleri için girişilmesi icap eden iktisadî işlerde fertlerin kuvveti gayr-ı kâfi görüldükçe, Devlet doğrudan doğruya teşebbüs eder. Liman inhisarı kaldırılacaktır.

Madde 6. Köylünün ve çiftçinin çok ucuz faizle ve müşkülatsız usullerle para bulması ve iktisadî bünyemizi zayıf düşüren mürabahacılıktan kurtarılması fırkanın en mühim maksatlarındanıdır. Çiftçinin fedakarlığı ile kurulmuş olan Ziraat Bankası'nın memleketin ziraî kredi ihtiyacını tatmin edecek bir müessese haline çıkarılması umdedir.

Madde 7. Dahilî san'atların canlanması ve kolaylıkla inkişaf etmesi fırkanın vasil olmak istediği mühim hedefidir. Teşvik-i Sanayi Kanunu bihakkın tatbik edilecektir. Bu kanunun bahşettiği himaye ve kolaylıklar icabında tevsi' olunacaktır. Sanayi ve Maâdin Bankası'nın kabiliyet ve faaliyeti artırılacaktır. Yerli mahsüllerin himayesi ve harici piyasalarda sürümlerinin temini için tedbirler alınacaktır. Nakliyat ve liman tarifeleri bu maksatlara hizmet edecek surette tanzim olunacaktır.

Madde 8. Halkın hükümet ve dairelerindeki işleri azamî sür'at ve suhûletle gördürülecektir. Rüşvet ve sû-i istimallere karşı bilâ merhamet mücadele edilecektir.

Madde 9. Mahkemelerin süratle iş bitirmesi için sıkı ve devamlı tefişler yaptırılacaktır. Mahkemeler teşkliâtındaki noksanlar bu maksada göre ikmal olunacaktır.

Madde 10. Fırka haricî siyasetinde Türkiye Cumhuriyeti'nin komşu ve bilumum devletlerle münesebetlerinin dostluk ve samimiyet dairesinde cereyan ve takviyesine ve Cemiyet-i Akvam müessesesiyle sıkı surette teşrik-i mesaiye ehemmiyet verecektir.

Madde 11. Fırka bir dereceli intihab usûlünün tesisini ve siyasi hukukun Türk Kadınlığına da teşmilini müdafaa edecektir.

Muhalefetin kamuoyundaki etkin olmasındaki asıl pay, programında yer alan bu hükümler çerçevesinde hükümete yönelttiği eleştirileridir. Bu

eleştirilerinde halkın sorunlarını, yakınmalarını ve iktidarın bunlardan uzak olan tutum ve politikasını gerek meclis çalışmaları sırasında, gerek basın aracılığıyla ve çıkılan gezilerde yapılan konuşmalarda ustalıkla ortaya koymuştur. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yönetiminden bunalmış olan halk için önemli bir seçenek olarak görülmüştür(18).

D-Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Nizamnamesi(19):

1. Serbest laik Cumhuriyet Fırkası, cumhuriyet usûlünü millî hakimiyetin en yüksek tecellisi olarak kabul eder.
2. Serbest laik Cumhuriyet Fırkası'nın esas gayesi, cumhuriyetin istilazam ettiği şartları tatbikat sahasında tahakkuk ettirmektir.
3. Bu gayeye vasil olabilmek için fırka, Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nun Türk vatandaşlarına vaadettiği bütün salahiyet ve hakları her türlü halelden siyanet etmeyi taahhüt eder.
4. Vicdan hürriyeti, mesai serbestisi, fikir, kelim ve ictima hürriyetleri, icrâ kuvveti, murakabe ve kontrol selâhiyeti ve halk kütlelerinin belediye ve vilâyet idarelerinde kendi işlerini kendileri görmeleri esaslı fırkanın hassaten benimsediği umdelerdir.
5. Harsî, iktisadî, malî her türlü teşebbüslere yardımcı olmak ve küçük büyük iktisadî teşebbüs ve teşekküllerin inkişâfına mâni olan engelleri kaldırmak ve memleket iktisadiyatını yükseltmek ve milletin umumî menfaatlarını muhafaza için devletin mükellef olduğu mürakebe hududunu tecavüz edecek müdahalelere meydan vermemek fırkanın varmak istediği gayedir.
6. Serbest Laik Cumhuriyet Fırkası'nın müessisi sabık Başvekil ve Paris Büyük Elçisi Fethi Beyefendi'dir.

E- Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Faaliyetleri:

Muhalefetin iktidara yönelttiği eleştiriler ve bu yüzden girilen tartışmalar, başlangıçta onun programında öne sürdüğü esaslar çerçevesinde ve özellikle ekonomik konulara ilişkin olarak cereyan etmiştir. Muhalefet genellikle hükümetin ekonomik siyasetini eleştirerek, bunu halkın yoksulluğunun nedeni olarak göstermiştir. Bu çerçevede; vergilerin ağırlığından, toplanmasında yapılan yolsuzluklardan, inhisarların kamu yararına değil, özel kişilerin çıkarına çalıştığı ve çoğunun kaldırılması gerektiğinden, iktidarın

şimendifer siyaseti (demiryolu yapımının ihâle yoluyla yabancı şirketlere verilmesi ve bunlara yüksek faiz ödenmesi)nin yanlışlığından, yabancı sermayenin ülkeye gelmesi için gerekli önlemlerin alınmasının zorunlu olduğundan söz etmiştir(20). Sonunda, bu tartışmalar devletçilik ve liberalizm kavramları üzerinde genel nitelikli bir münâkaşa şekline dönüşmüştür. Burada belirtilmesi gereken nokta, iki parti arasında söz konusu kavramlar açısından gerçek bir ayrılık olmadığı, iktidarın bu dönemde hakiki anlamda bir devletçilik uygulamasına girişmediğidir. Muhalefetin iktidara yönelttiği tüm bu eleştirileri ortaya koyarken, kimi zaman kendi önerilerini de belirtmekle beraber, çoğu kez sadece eleştirmek ve hatta suçlamakla yetindiği görülür. Bu siyaset, Serbest Cumhuriyet Fırkası tarafından ve özellikle şimendifer politikası nedeniyle Başbakan İsmet İnönü'ye karşı uygulanmıştır(21).

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın bu eleştirileri karşısında, iktidarın taktığı tavır da farklı olmuştur. Bazan kendisini savunmak bazan da— özellikle savunma yapmanın güç olduğu, doğruluk payı taşıyan eleştiriler karşısında—sadece karşı suçlamalarda bulunmakla yetinmiştir(22).

Muhalefetin eleştirilerinin tedirginlik yaratacak şekilde yoğunlaşması ölçüsünde bu karşı suçlamaların dozajı da artmıştır. İktidar-Muhalefet ilişkileri, hükümet baskısı altında yapılan Belediye seçimlerinden sonra iyice gerginleşti(23). Meclis'teki bir konuşmasında Fethi Bey, “Seçimler baskı altında yapıldı ve Serbest Fırka adaylarının seçimi kazandığı Silifke, o zamana kadar il merkezi iken ilçe haline getirildi”(24) diyordu. Neticede Fethi Bey ve arkadaşları İçişleri Bakanı Şükrü Kaya hakkında gensoru önergesi verdiler. Bu önerge 15 Kasım 1930 celsesinde görüşülmüş ve bakan 10'a karşı 221 oyla aklanmıştır(25).

Serbestçilerle Halkçıların münasebeti, Terakkiperver hareketinde olduğu gibi, süratle mücadele halini almıştır. Bir CHF mensubuna göre, başlangıçta ümit ve sükûnetle karşılanan bu hareket zamanla etrafı kuşkulandırmış ve yine Terakkiperver hareketinde olduğu gibi Gazi Mustafa Kemal'e karşı bir husumet, memleket içinde bir anarşik durum yaratarak mürtecilere başkaldırtan bir hareket olarak vasıflandırılmış ve hükümetten enerjik bir surette müdahalesi istenmiştir(26). Özellikle 1930 Belediye seçimlerinde halkın yeni firkaya rağbet göstermesi, CHF iktidarının fiili baskı tedbirlerine başvurması muhalefet lideri Fethi Bey'in istizahta bulunmasına sebep olmuştur(27).

Bu istizah ana hatlarıyla şöyledir: Lider Fethi Bey'e göre:

“İyi bir demokrasi de prensip, siyasî rüşdün yüksek olduğu memleketlerde reye iştirâk adedinin de yüksek olmasıdır. 1930 Belediye seçiminde Türkiye’de bu hadise müşahade edilmiştir, fakat bu hâl bazı iktidar partizanlarını kızdırmış reylerin arzu edilen tarafa verilmediği görüldükçe asabiyet ziyadeleşmiştir. Eğer en ileri gelen şehir ve kasabalarımızda bu derece vasi mikyasta irtica vardı da intihabdan evvel böyle bir hareketi neden sezmediler ve hükümet merkezini neden ikaz etmediler? Belediye seçimlerinden evvel Hükümetten memnun olan halk Belediye intihabında neden birdenbire mürteci oluverdi?... Bu irtica denilen hareket nasıl teecessüm etti ?.. Halk ‘Lâik kanunları istemiyoruz, Halifeyi istiyoruz’ mu dedi. Halkın reyini istediği tarafa vermesi asla irtica olarak vasıflandırılmaz. Durumu bu şekilde tefsir edenler halkın reyini inhisar altına almak isteyenlerdir. Bu inhisarların cumhuriyet ve demokrasi mefkûreleriyle hiçbir alâkaları yoktur. Hakiki cumhuriyetçiler cumhuriyet mefkûresinin tanımadığı emeller arkasında koşan menfaatperestlerden yüz çevirmelidirler. Hükümet memurlarının türlü baskı tedbirlerine rağmen Adliye cihazı tam bir tarafsızlıkla işlemiştir. İktidarın prensipi şu olmuştur: Serbest Cumhuriyet Fırkası’na rey verenlere türlü şekiller tahtında mümanaat etmek, Cumhuriyet Halk Fırkası’na rey verenlere her türlü kolaylığı sağlamak. Bu kanunsuz ve fiili hareketlerden Dahiliye Vekili mesuldür. İzmir ve havallisi, Antalya, Adana, Mersin, Konya, Eskişehir, Balıkesir, Çatalca, Silivri, ve Manisa’da kanunsuz hareketlere, baskı tedbirlerine yolsuzluklara müracaat edilmiştir. Çeşitli vilayetlerde baskı amilleri valiler olmuştur.

Bir fırka hükümeti, devlet memurlarını ve inzibat kuvvetlerini kendi siyasi mevkiini tahkim ve muvaffakiyetini temin için cebir ve tazyik icrasını istimal ederse bütün kanun ve cumhuriyet mefhumları alt üst olur ve o zaman hükümetin istinat ettiği esas ahlâkı ve maneviyatı sarsıldığı gibi millî hakimiyetin tezahürüne mümanaat edilmek suretiyle siyasî esası dahi mündehim olur. Zira Cumhuriyet rejiminde bütün otoritelerin esası seçimdir, seçim serbestliği ihlâl edilirse, Cumhuriyetin temelleri sarsılır.

Maalesef bu son belediye intihabında Dahiliye memurları gizli veya açık talimat dairesinde harekete mecbur olduklarından bu manzara hasıl olmuştur. Böyle bir manzarının husulü Türk Cumhuriyeti tarihinde esefle karşılanacaktır. Asıl iktidarın bu hareketi Cumhuriyet idaresine karşı bir irtica olarak vasıflandırılabilir. Serbest Fırka, Meclis'te murakebe hayatını uyandırmak ve neşr-ü ilan ettiği prensip ve kanaatleri etrafında mücadele etmek için meydana çıkmıştır. Yoksa zabıta kuvvetleriyle cebir ve tazyik müsabakası yapmak için ortaya atılmamıştır. Esasen bu şerait altında memlekette serbest bir siyasî hayat teessüs edemez. Bir fırkanın iktidara geçmek istemesi, bizatihi siyasî parti tarif ve icabındadır ve böyle bir temenni ve iddia asla suç sayılamaz”(28).

Bu beyanatu takiben şiddetli bir söz düellosu başlamıştır. Fakat Fethi Bey her meseleyi cevaplandırmıştır. Halk Partisi sözcüleri, Serbest Fırkayı memlekette irticayı hortlatmakla itham etmişler, fırka erkânının bunu istemediğini fakat bunlara karşı söz ve hareketleriyle enerjik bir şekilde mukabele etmediklerinden mesuliyetlerinin ağır olduğunu belirtmişlerdir(29). Ayrıca tartışmanın boyutu değişmiş adeta şahsî bir sataşmaya dönüşmüş, Afyon mebusu Ali (Çetinkaya) Bey, Fethi Bey'i göstererek “İşte Mondros Mütarekesi'nin timsali” ve İsmet Paşa'yı göstererek “İşte Mudanya Mütarekesi'nin timsali”(30) diyerek havayı iyice gerginleştirmiştir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası özel bir yayın organına sahip olamamıştır. İstanbul'da çıkan **Yarın** gazetesi Ali Fethi Bey'in isteklerine rağmen, diğer parti üyelerinin muhalefeti ile karşılaşarak partiye mâl edilememiştir. Yine İstanbul'da çıkan **Son Posta** gazetesi yeni partiye büyük yakınlık göstermiştir(31). İzmir'de de bazı gazeteler partiye büyük yakınlık duymuşlardır.

Parti'nin teşkilatına gelince, teşkilâtın büyük kısmı İzmir ve Ege havâlisinde kurulmuştur. Daha sonra Doğu'da ve çeşitli vilayetlerde fırkanın şubeleri açılmıştır. İzmir teşkilâtı özellikle Dr. Ekrem Hayri(Üstündağ) tarafından kurulmuş(32), İstanbul teşkilâtının başına Prof. Dr. İsmail Hakkı (Baltaçoğlu) getirilmiştir. Fırkanın meclis içindeki mebus sayısı onüçtür. Fırka kongre yapamamıştır(33).

F- Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kapatılışı:

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ve kapanışı karışıklığını ko-

ruyan bir mesele olarak durmaktadır. Bu konuda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır .Bunları dört ana madde etrafında toplayabiliriz:

1. Gazi Mustafa Kemal Paşa ve—ön planda Başvekil İsmet Paşa olmak üzere—arkadaşları memlekette çok partili rejimin teesüsünü samimi olarak istemişler, fakat irtica ve anarşik bir durumun tahaddüsü üzerine muhalefet fırkası kapatılmıştır(34).
2. Aynı şahsiyetler bir muvazaaya girişmişlerdir: Şeklî bir muhalefet partisi kurulmasını, hatta bir deneme yaptırılmasını istemişler fakat iş ciddiye alınmış ve bilhassa Gazi'nin, İsmet Paşa grubunu devirmesi tarzında tefsir olunarak vehamet kesbetmiş, parti kapatılmıştır(35).
3. Gazi teati edilen mektuplara rağmen sözünde durmamıştır(36).
4. Gazi'nin bu rejimi samimiyetle istemesine rağmen, bilhassa Cumhuriyet Halk Fırkası erkânı onu bu fikrinden vazgeçirmişlerdir(37).

Yukarıdaki maddelerden anlaşılacağı üzere, bu devrede memlekette çok partili rejimin kurulması ve yaşayabilmesi, kanundan fazla Gazi Mustafa Kemal'in iradesine bağlı kalmıştır. Cemiyetler Kanununun müsait bulunmasına rağmen Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan başka, ona rakip bir siyasî partinin kurulabilmesi fiili bir duruma istinad etmiş ve bu hal iftiharla ve daima söylenmiştir. Bu itibarla teminat mektupları, kısaca herşey Atatürk'ün muvafakatine bağlanmıştır(38). İkinci bir partinin ciddi olarak ve geniş bir muhalefet kitlesi içinde süratle gelişmeye başlaması üzerine siyasî kuşklar artmıştır. CHF içindeki bu hareket basında Yunus Nadi'nin Gazi'ye açık mektubuyla açıklanmıştır.

Mektubun bir bölümünde

".. Bu meydana ezeli ve ebedi şefimiz olarak bildiğimiz zat-ı devletlerini başka ve yeni fırkaların kendilerine mâl etmeğe çalıştıklarını görerek, öyle dahi olsa biz kendimizi, yed-i emanetimize tevdi olunan cumhuriyetin muhafazası vazifesini kemaliyle ifaya muktedir biliyoruz"(39).

Cumhuriyet gazetesinin nüfuzlu başyazarı Yunus Nadi başka bir yazısında, "Hükümet ile muhalefet arasında hiç bir prensip farkı olmadığı, muhalefet partisinin rolünün iktidardaki partiyi denetleyip, frenlemekten

ibaret kalacağını, salt bu fonksiyonunun ise muhalefet partisinin varlığını haklı gösteremeyeceğini" yazıyordu.(40)

Bu şartlar altında, Atatürk'ün tavrı değişmiş, C.H.P'den gelen baskıya dayanamamıştır. Gazi'ye muhalefet etmekle suçlanan ve bu şekilde Mustafa Kemal'le karşı karşıya getirilen Fethi Bey ve arkadaşları Meclis'teki istihza-
hın da etkisiyle 17 Kasım 1930'da Serbest Fırka'yı kapatma kararı almış-
lar(41) ve nihayet 18 Aralık 1930 tarihinde bunu uygulayarak partilerini fes-
hetmişlerdir(42). Serbest Fırkanın kendi kendini feshettiğini bildiren vesika
aynen şöyledir:

*"Dahiliye Vekâleti'ne,
Ankara 17 Teşrinisani 1930.*

Efendim:

Büyük Gazimiz Mustafa Kemal Hazretlerinin teşvik ve tasvibi ile Serbest Cumhuriyet Fırkasını teşkil etmiştim. Kanaatimizce bu teşvik ve tasvip teşkil edeceğim fırkanın Gazi Hazretlerine karşı siyasî mücadaleye girmesi ihtimalini haddi zatında bertaraf ediyorum. Esasen bu kanaat haricinde siyasî bir teşekküle vücut vermek mesuliyetini almayı hatırıma getirmemiştim. Halbuki tahakkuk eden şekle fırkamız âtiyen Gazi Hazretleriyle siyasî sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği anlaşılmıştır. Bu vaziyette kalacak siyasî bir teşekkülün mevcudiyetini fırka müessisi sıfatıyla muhafaza ve idameyi muhal buluyorum. Bu sebeple Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın feshine karar verdim. Bu karar Fırka teşkilatına tebliğ edilmiştir.

Keyfiyeti arzederim efendim.

Ali Fethi"(43).

DİPNOTLAR

- (1) Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller, İst., 1967, s. 60.
- (2) Ahmet Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, Ank., 1988, s.14.
- (3) Karpat, **a.g.e.**, s. 60.
- (4) Yeşil, **a.g.e.**,s.14.
- (5) A. Hamdi Başar, **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**,

- Ank., 1981, ss. 9-10.
- (6) Nükhet Turgut, "Türkiye'de Muhalefet Olgusu ve Anlayışı", (Ersin Kalaycıoğlu-A.Yaşar Sarıbay, **Türk Siyasal Hayatı'nın Gelişimi**, İst. 1985. s.441.)
- (7) Turgut, a.g.m. s .441.
- (8) S.Shaw-E.K.Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, (Çev.: Mehmet Harmancı), C. II, İst., 1983, s.453,
- (9) T.Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler (1859-1952)**, İst., 1952, s.622.
- Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, İst., 1952, s.15.
- Aydın Tarihi**, Sayı 75- 78 Haziran- Eylül 1930, s.6581.
- (10) Tunaya, **a.g.e.**, s.622-Aydın Tarihi, Aynı sayı, s. 6581.
- (11) **TBMM Yıllık** (Devre: 3.İctima 3- Ank., 1950), s. 492.
- Tunaya, **a.g.e.**, s.622.
- Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Teşekkülü Üzerine Dahili Siyasal Vaziyet Hakkında Rapor**, Hariciye Vekâleti Matbuat-ı Umumî Müdürlüğü, Ank., 1930, s.8.
- (12) Tunaya, **a.g.e.**, s.623.
- (13) Hariciye Vekâleti..., **a.g.r.**, ss. 3-4.
- Tunaya, **a.g.e.**, ss. 631-633.
- (14) Hariciye Vekâleti..., **a.g.r.**, s. 5.-Tunaya, a.g.e, s. 633.
- (15) Karpat, **a.g.e.**, s.61.
- (16) **a.g.e.**, s. 61.
- (17) Tunaya, **a.g.e.**, ss. 633-634.
- Hariciye Vekâleti..., **a.g.r.**, ss. 8-9.
- (18) Turgut, **a.g.m.**, s. 442.
- (19) **TBMM Yıllık** (Devre : 3, İctima : 3, s. 494.)
- Tunaya, **a.g.e.**, ss. 634- 635.
- (20) Turgut, **a.g.m.**, s. 442.
- (21) **a.g.m.**, s. 442.
- (22) **a.g.m.**, s. 442.
- (23) Karpat, **a.g.e.**, s. 62.
- (24) **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: III, C.4, s. 319.
- Tasvir Gazetesi**, 7 Haziran 1946.
- (25) **TBMM Yıllık** (Devre: 3, İctima: 4, ss. 319-329.)
- Tunaya, **a.g.e.**, ss. 626-628.
- (26) Tunaya, **a.g.e.**, s.626.
- (27) **a.g.e.**, s.626.
- (28) **TBMM Yıllık** (Devre: 3, İctima: 4, ss. 319-329.)
- Tunaya, **a.g.e.**, ss. 626-628.

- (29) Tunaya, **a.g.e.**, s.628.
(30) Ağaoğlu, **a.g.e.**, s.103.
(31) **a.g.e.**, ss. 65, 67, 77.
(32) **a.g.e.**, s.49.
(33) Tunaya, **a.g.e.**, s.630.
(34) **a.g.e.**, s.623.
(35) Ağaoğlu, **a.g.e.**, ss.67,69,73.
(36) Süreyya İlmen, **Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka**,
İst., 1951, s.8.
(37) Ağaoğlu, **a.g.e.**, ss.68,90.
(38) Tunaya, **a.g.e.**, s. 630.
(39) **Cumhuriyet Gazetesi**, 9 Eylül 1930.
(40) **Cumhuriyet Gazetesi**, 20 Ekim 1930.
Karpāt, **a. g.e.**, s. 63.
(41) Karpāt, **a. g.e.**,s.63.
(42) Tunaya, **a.g.e.**, s. 631.
(43) **a.g.e.**, s. 635.